

106
729.

14.9
30 Kr

ERDÉLY
TÖRTÉNETEINEK
RÖVIDRAJZA.

A' HONI IFJUSÁG SZÁMÁRA

KIADTA

CZECH JÓZSEF,

KOLOZSVÁRI KIR. R. TANÁR:

KOLOZSVÁRTT,
A' KIRÁLYI LYCEUM BETÜIVEL
1845.

9-11
290

~~296~~

129

106
d. 12. 8. 31
H. m. 1431

ERDÉLY TÖRTÉNETIRATA.

11-807

Biblioth. R. by m.
Hdva.

11-807

Bö.

25422

Éjjel nappal forgasd ősatyáid emlékeit, fürkészd
nemzedet eredetét, ügyelj viselt dolgaik- 's
történeti irományaikra; mert szégyen saját ho-
nában járatlannak lenni.

Cassiodor.

BÉVEZETÉS

ERDÉLY TÖRTÉNETIRATÁBA.

Dacia fölosztása.

Erdély egy része vala a' régi Daciának,
melly a' Kárpatok, Feketetenger, Duna és Ti-
sza közt feküdt. — Dacia három részre vala
fölosztva; ugymint: havasi, parti, és közép
Daciára. — A' havasi (Dacia Alpestris) a'
Kárpatoktól egész a' Dunáig terjedvén, Mold-
vát, és Havasalföldet foglalá magában. — A'
parti (Dacia Ripensis) a' Tisza, Duna, Ma-
ros, Kőrös, és Olt közt fekvő földekből állott. —
Végre a' közép Dacia (Mediterranea) a' mos-
tani Erdélyt képezé.

Erdély különféle nevezetei.

E' hont a' magyarok, minthogy mindenfe-
lől erdőkkel van övezve, Erdélynek; a' néme-
tek régi hét várairól Siebenbürgennek (hétvárú
tartomány; Septem Castrens Regio); a' latin

történetírók pedig *Ultrasilvania*, vagy *Transsilvaniának* (erdöntúli tartomány) nevezik; mivel már Magyarhon első királyai alatt Magyarhonhoz tartozván, attól hegyek, 's erdők által választaték el.

Erdély a' 16-ik századig, Zápolya János idejéig, országnak nevezetett; mert Magyarhonhoz levén kapcsolva, a' magyar királyoktól kinevezett vajdák által kormányoztaték. — A' mohácsi gyászos csata után fejedelemségnek hivaték; mivel tulajdon honi fejedelmei által igazgattaték, egész 1699-ik évig, mellyben II. Apafy Mihál, mint utolsó fejedelem, Erdélyt ködevél mellett I. Leopold császárnak adta által. Végre Mária Teréz császárnő 1765-ben nagyfejedelemségi czimmal diszesítette föl.

Erdély népei.

Erdélyt különböző időkben különböző népek lakták: legrégiebbek a' Dákok, ezek után a' Rómaiak, Góthok, Hunnok, Gepidák, Longobardok, Avarok, végre a' Magyarok.

Erdély történeteinek fölosztása.

Erdély történeteit négy korszakra oszthatjuk. Az első korszak Erdély történeteit az őskortól kezdve a' magyar nemzet kijöveteléig foglalja

magában; ugymint: Krisztus születése előtt mintegy 330-ik évtől kezdve egész 889-ikig K. után — A' második korszak előterjeszti Erdély történeteit a' magyar nemzet kijöttétől egész a' honi fejedelmekig; vagyis: 889-től 1541-ig. — A' harmadik korszakban Erdély állapota a' honi fejedelmektől fogva egész a' fölséges ausztriai házból származott fejedelmekig adatik elő; ugymint: 1541-től egész 1699-ig. — Végre a' negyedik korszak Erdély történeteit a' mostani időkig adja elő; vagyis: 1699-től egész 1845-ig.

I. KORSZAK.

K. e. 330-tól egész 889-ikig K. u.

A' DÁKOKRÓL.

A' dákok, Géta nemzet ivadéki, királyok által kormányoztattak, kik között legnevezetesebbek valának ezek:

SARMIS.

E' felől írják, miszerint Nagy Sándor, macedoni királylyal hadakozott. Sarmis Hátszeg vidékén, a' Vaskapun belül egy nagy királyi várost építtetett, 's a' maga nevééről Sarmisegethusának nevezte; mellyet később Tra-

ján római gyarmattal megrakván, nevét Ulpia Trajánára változtatta.

II. KOTISON.

Ez a' római nép félelme- 's ostorának mondatott; mivel ennek gyarmatait üldöze, seregeit szétveré, 's erős hadával magát Rómát is fenyegeté; míg végre Augustus császár, Cornelius Lentulus hadnagya által a' megvert dákok három vezéreit leölven, 's Kotisont futásra kényszerítvén, Rómát a' dákoktól félelmtől egy időre fölszabadítá.

III. DECEBAL.

A' dákoknak legnevezeteseb, 's utósó királya volt; lakott Sarmisegethusa (mai Várhely) városában. Domitián császárral hősileg harczolván, a' rómaiakat tizenkét év lefolyta által adófizetőivé tette, K. születése után 90-ik évben. De midőn a' római birodalom Trajánra szállott, ez fölőtte szégyelvén, hogy Róma a' dákoknak adót fizetni köteles, Decebal ellen hadat indított, 102-ik évben. Az ütközet Torda környékén, Keresztesmezőn történt, hol a' dákok megfutamlottak, a' győztes Traján pedig Tarmis (mai Károlyfejérvár) városát elfoglalván, Sarmisegethusát megszállotta. Decebal ezt

hallván, Trajántól békét kért, melyet ezen föltételek alatt meg is nyert; hogy 1-ör a' szökevény rómaiakat adja vissza. 2-or. a' fegyvert tegye le. 3-or. a' hadi eszközöket, ezek készítőivel a' rómaiaknak adja által. 4-er. a' rómaiakkal barátságban élven, évenkénti adót fizessen.

Azonban Decebal az adózás terhét tűrni nem akarván, fegyvert fogott, 's a' körülfekvő római tartományokat a' rómaiaktól elpártolásra ösztönöztvén, a' Titus Vespasián fegyvere által elszéledt zsidókat tartományába fogadá. Traján, Decebal hűtlenségét megboszulandó, nagy sereggel sietett Dacia ellen; melly hirre Decebal megrettenvén, midőn bérlett emberei által hiában törekvék Trajánt életétől megfőszteni, minden kincseit a' Strigy alá épített boltozatokba rejtven, Trajánnal megütközött; de a' dákok keményen megverettek, Decebal pedig Kolozsvár felé szaladván, a' hidkapu előtt tulajdon fegyverébe ereszkedvén, életét veszté; 's ekként a' dákok birodalma elenyészett, 105-ik évben.

A' RÓMAIAKRÓL.

Traján, Decebal elrejtett kincsét megtalálván, Orsován alul Szörény (Severinum) városához közel a' Dunán erős kőhidat, Rómában pedig roppant márványszobrot építtetett, mellyre a'

dákokon nyert győzedelmeit metszette; — továbbá számtalan római gyarmatokat szállítván Daciába, azt római tartománnyá változtatta, melyet a' rómaiak egész a' góthok eljöttéig birtak.

A' GÓTHOKRÓL.

A' góthok Daciát, miután abból Aurelián, római császár seregeit, 's a' római polgárokat kivezette, 274-ben foglalák el, 's azt Góthia név alatt száz évig bírván, a' berohanó hunoknak átengedni kénytelenítették, 374-ben.

A' HUNNOKRÓL.

De a' hunnok is, Attila fiainak egymás közti czivódások miatt elgyengülvén, Daciából európai Scythia felé szorítottak 469-ben. Azonban egy részök Daciában maradt, kiktől a' székek eredetöket vették.

A' GEPIDÁK, LONGOBARDOK, 'S AVAROKRÓL.

Daciát a' hunn birodalom elenyészte után elsőbben a' gepidák birták; azután az ezeknél hatalmasb longobardok, kiket Olaszhonba költöztük után, 568-ban az avarok váltottak föl; de ezeket is Nagy Károl, franczia király, minthogy birodalmát gyakran háborgatták, 800-ik év táján legyőzvén, Karnót, és Szombathely közti térre szorította.

II. KORSZAK.

889-iktől egész 1541-ig.

A' MAGYAROKRÓL.

A' magyarok Álmos vezérlete alatt Ázsiából 884-ik évben kiköltözvén, Bereg, 's Ung vármegyéket elfoglalták; itt Árpádot választván vezérökül, 's legyőzvén a' bolgár és morva fejedelmeket, a' Garan, Vág, és Morva folyók közti tartományt hatalmuk alá hódították. Árpád Tuhutum vezérét a' mostani Erdélybe küldé, a' ki Gelo, oláhvajda seregét Almás folyónál szétvervén, egész Erdélyt elfoglalta, 's a' székeket hadtársai közé fogadta. Árpád a' meghódított Erdélyt Tuhutum vezérének engedé át, kit a' vezérségben Horka nevű fia váltta föl. Horkának két fia volt, ugymint: Gyula és Zsombor. Gyula Konstanczinápolyban megkeresztelkedvén, a' keresztény vallást Erdélyben terjesztetni kezdé. Gyulának Sarolta leánya Geyza vezér nője, Szent Istvánnak pedig anyja vala.

Gyula halála után, II. Gyula, az előbbinek Zsombor testvérétől származott onokája lépett a' fejedelmi székre; ki a' pogány hitet pártolván, szent Istvánnak, a' keresztény vallást Erdélyben terjesztetni iparkodónak, ellenszegült;

de Istrántól legyőzetvén, nőjével, Bua 's Buk-na két gyermekével Magyarhonba fogva vitetett, 's ott megkereszteltetvén, előbbi szabadságába visszatétetett. — Szent István 1002-dik évben Erdélyt Magyarhonhoz kapcsolá, vármegyékre osztá, 's a' legyőzött Gyula kincseiből Gyula-fejérvártt püspökséget alapíta. Erdély fővezérévé ifjabb Zoltánt rendelé, ki alatt az erdélyiek a' keresztény hitre tértek.

Zoltán halála után a' Magyarhonnal összekapcsolt Erdélyt a' magyar királyok vajdák által kormányozták, kik ha királyi vérből származtak, hercegeknek neveztettek. Ezeknek hatalmok mind a' polgári, mind a' hadi dolgokra terjeszkedék; 's minthogy egyszersmind vagy a' székelyek grófjai, vagy Belső-Szolnok vármegye főispánjai voltak, 's így a' közügyek eldöntésére elegendő gondot nem fordíthattak, melőlők alvajdák adattak segédekül.

Erdélynek szent Istrántól egész a' honi fedelmekig tizenkét hercege, és hetvenhét vajdája volt. — A' hercegek közül nevezetesbek:

1-ször. I. BÉLA, ki alatt némelly, a' Tisza környékén fekvő, 's I. Endre által Erdélyhez csatolt vármegyék sok viszályokat szültek.

2-or. SZENT LÁSZLÓ, ki az Erdélyben pusz-

titott kunokat Temes folyó környékén keményen megverte.

3-or. III. BÉLA, és

4-er. V. ISTVÁN, kik egyszersmind Magyarország királyai voltak.

A' vajdák közül említendők:

1-ör. BERTHOLD, Gertrud, II. Endre király nőjének testvére, 's kalocsai érsek.

2-or. APOR LÁSZLÓ, ki Otto magyar királyt, midőn jegyese látogatására Erdélybe utazott, letartóztatván, a' magyar koronától megfosztá; azután őt szabadon bocsátván, a' koronát Robert Károlynak visszaadá.

3-or. LACZKFI, vagy APOR ISTVÁN, László fia, kit Nagy Lajos, miután Endre testvérét a' kegyetlen Joanna megfojtatta, 1347-ben nápolyi alkirálynak nevezett ki.

4-er. APOR ENDRE, kinek kormányzása alatt az adó miatt fölzendült szászokat I. Lajos király lecsendesítette. Endre a' Székelyföld felől Erdélybe rohanó tatárokat egy véres csatában legyőzvé, fővezéroket megölé, 's az elfoglalt zászlókat nagy számú tatárrabokkal Nagy Lajos királyhoz Visegrádra küldé.

5-ör. HUNYADY JÁNOS, ki 1440-ben a' törökökön fényes győzedelmet aratván, számos foglyokat 's ragományokat vett vissza az el-

lenség kezéből Szent-Imre falvánál. — E' csata-vesztés miatt fölbőszült törökök 1441-ben ismét roppant sereget vezettek Erdély pusztítására; de Hunyady őket a' Vaskapunál ismét keservesen megverte, fővezérüket leölvén, 's a' keresztényeknek gazdag zsákmányt szerezvén. A' megremült törökök békeért esedeztek, 's azt meg is nyerték; de ennek fölbontása a' szerencsétlen várnai ütközetet vonta maga után; a' mellyből Hunyady kimenekülvén, Magyarhon kormányzójává választatott, melly hivatalát hét év lefolyta által jelesen viselvén, magának halhatatlan dicsőséget, Magyarhonnak pedig kimondhatlan hasznot szerzett. — V. László magyar királytól Besztercze örökös grófjának tétetvén, egyszerűen Hunyad várát hasonlóvá vármegyével együtt birta. Végre, miután Kapisztrán János szerzetessel Belgrádnál a' törökök roppant seregét megverte, dicső lelkét 1456-ban adá vissza teremtőjének Zimonyban. Teste a' gyulafejevári püspöki szentegyházban temettetett el.

6-or. SZILÁGYI MIHÁL, kinek közbenjárása által nyerte meg Hunyady Mátyás a' magyar királyságot, 's míg fölnevekednék, Szilágyi öt évig rendeltetett melléje Erdély 's Magyarhon igazgatására. — E' minden tekintetben jeles kormányzó 1463-ban a' törököktől elfogtatván, Konstanczinápolyban fejét veszté.

7-er. BÁTHORY ISTVÁN; ez Kinizsi Pál, temesi bánnal az Erdélyt pusztító törökök közül Kenyérmezőn 30,000-et ölt meg.

8-or. ZÁPOLYA JÁNOS; ki 1514-ben a' pórlázadást szerencsésen elfojtotta, 's Dózsa Györgyöt, a' lázadók vezérét, bűntársival együtt kegyetlenül kivégeztette. — 1526-ban II. Lajos király segítségére 40,000 fegyveressel sietett Mohács felé; de midőn Szegeden létekor meghallá, miszerint a' magyartábor a' királylyal együtt elveszett, seregét Tokajba vezeté, a' hol, összehíván az ország rendeit, Verböczy István hatalmas szónoklata következtében magyar királynak választatott, 's ugyanazon évben a' tőle nem rég kinevezett esztergomi érsek, Várday Pál által meg is koronáztatott Székesfejérvártt. Ezt Mária, Lajos özvegye megtudván, az országgyűlést Komáromból Pozsonba tette át, a' mellyben I. Ferdinand magyar királyul választatván, Zápolya választása törvénytelennek nyilvánított, 's ellene háború indított. Miután Zápolya serege Tokajnál tönkre tétetett, ő maga Lengyelhonba vette magát, 's innét küldött követi által II. Szoliman, török zultántól segítséget nyert. Szoliman Magyarhonba ütvén Budát elfoglalta; de Bécs bevételén hasztalanul fáradozván, Zápolyát magyar királynak kiáltá,

's útjában mindent pusztítva, 60,000. keresztény rabszolgával Konstanczinápolyba visszatért.

Ferdinand, és Zápolya közt a' háború mind addig folyt, míg a' béke Nagyváradon megkötötték 1538-ban; melly szerint Zápolya a' királyi czim mellett Erdélyt 's fél Magyarországot holtig birná. — 1540-ben Tordán hongyulést tartott, mellyben Martinúzit készült Konstanczinápolyba küldeni, a' zultán barátságát gazdag ajándékokkal megnyerendőt; de egészsége már a' gyűlésben fölbomolván, Isabella királynő, 's születendő magzatának gyámnokokat rendelt; 's miután értésére esett, miszerint Isabelától Zsigmond fia született, Szászsebesen megholt, 1540-ben. Eltemettetett Székesfejérvárrt, a' királyi temetőben.

III. KORSZAK.

1541-től egész 1699-ik évig.

Honi fejedelmek.

Zápolya János halála után Erdély Magyarhontól 1541-ben Szoliman török zultán által elszakasztatván, azontúl honi fejedelmek által kormányoztaték; kik illy renddel váltották egymást föl:

I.

ZÁPOLYA ZSIGMOND.

1541-től 1571-ig.

János Zsigmond, a' megholt Jánosnak fia, anyja gyámnoksága alatt Erdély első fejedelme volt. — Isabella 's Zsigmond gyámnokai, t. i. Martinúzi György, váradi püspök, és Petrovics Péter, Zsigmondot Székesfejérvárrt magyarhoni királynak választák, 's nehogy őt Ferdinand császár az országtól megfosztaná, a' már Zápolya János által rendelt követeket Konstanczinápolyba küldötték, hogy a' zultántól segítséget eszközölnének ki. Ferdinand erről értesülvén, Laszki Jeromost Szolimanhoz küldé azon kérelemmel, miként Magyarhont 's Erdélyt a' nagyváradi békekötés értelmében neki engedné; egy más követet pedig Budára utasita, azt követelvén Isabellától, hogy Budát odahagyva, 's az opoli 's ratibori herczegséggel megelégedve, a' koronáról 's Magyarhontól mondjon le. De Isabella, Martinúzi tanácsait követvén, midőn a' kívántakat hatalmából kibocsátni venakodnék, Ferdinand 1540-ben több várakat kézre kerítvén, Budát ostromoltatá. Ezt hallván Szoliman, jövő évben Isabella segítségére nagy sereggel megérkezvén, Budát az ostromlástól fölszabadítá, 's

az ostromlók nagy részét leöletvén, táborát Ó-Buda mellé telepíté le, 's innét követeket küldvén Isabellához, a' kisded Zsigmondot magához szállíttatni sürgeté. Isabella, ámbár nem örömet, teljesíté Szoliman kívánságát, 's fiát két gyám-noka gondviselésére bizván, a' zultánhoz küldé, kiket ő fényes ebéddel vendégelt meg. Az alatt pedig parancsot ada jancsárinak, hogy a' vár megtekintése ürügye alatt kis csapatonként se-reglenének össze, oly elővigyázattal, nehogy szándékuk a' magyaroktól észrevétessek. Midőn már számosan gyülekeztek a' várba, a' kaput 's piacztot elfoglalják, 's kihirdettetik, hogy a' kik életben akarnának maradni, fegyveröket azonnal tennék le. Szoliman a' vár elfoglalása után éjjel a' királyfit Isabellához visszaküldi, a' ki előbb Lippára, később pedig Erdélybe költözött.

Azonban Martinúzi Ferdinand pártjára állván, Erdélyt alattomban neki ajánlá, 's elfoglalására módot is nyujta. Ferdinand tehát Kasztald vezére által Erdély főbb helyeit hatalmába hódítván, Kolozsvárra országgyűlést hirdetett 1550-ben, a' melyben Martinúzi közremunkálata által Isabella Ferdinanddal békére lépett illy föltétek alatt: hogy 1-ör. Erdélyt 's a' koronát az ország diszjeleivel együtt Ferdinandnak adja át. 2-ör. Az opoli 's ratibori herczegséggel

100,000 aranyat kapjon. 3-ör. Zsigmond föl-nevekedvén, Ferdinand legifjabb leányát vegye nőül. — Isabella ezen föltétek megtartására esküvel kötelezvén magát, az opoli herczegségbe költözött. 'S így az erdélyi fejedelemség egy időre Ferdinandra szállt.

Ferdinand Martinúzit megjutalmazandó, esztergomi érsekké, 's erdélyi kormányzóvá tette; Kasztaldra pedig a' hadi dolgok igazgatását bízta. Martinúzi célját elérvén, ismét a' török zultán kegyét kezdé vadászni, a' mi egyszersmind végvesztét okozá. Mert midőn a' törökökkel háborut viseltetne, és Martinúzi Lippa vára bevétele után számos török foglyokat szabadon bocsátna, Kasztald őt, mint a' közjóra nézve ártalmas egyént Alvinczen megölette. — Ferdinand a' megölt Martinúzi helyébe ecsedi Báthory Endrét rendelé kormányzóul; de a' gyengélkedése miatt hivataláról lemondót, Dobó István, és Kendy Ferencz megosztott hatalommal válták föl.

Az alatt Isabella, sorsával elégtelen, Petrovics Pétert Szolimanhoz küldé, ki a' zultántól nyert hadi sereggel megérkezvén, Ferdinand hitebb embereit elüzé, 's Isabellát fiával együtt Erdélybe visszahívá. Isabella visszatétetvén, Szolimannak hála fejében 10,000 aranyat küldé ajándécul, melly azután rendes évi adóvá vált.

De Isabella sorsa Erdélyben is mostoha vala; mert midőn némelly gyanúba vett főembereket titkon kivégeztetett, 's e' kegyetlensége által a' főurakat magától elidegenítette, az erdélyiektől félelmében 's bánatában elsorvadván, kimúlt 1559-ben. Eltemettetett Gyulafejérvártt.

Zsigmond, anyja halála után a' kormányt átvevén, magyar királyi czimmal kezdett élni, 's ennek kivívása végett Ferdinanddal hadat viselt, de minden siker nélkül, főképen, mivel az austriai házhoz szító székelyek a' reájok vetett adó miatt fölzendültek: kik, midőn fegyvereiket letenni nem akarnák, Majláth Gábor, és Radák Lászlótól legyőzetvén, régi szabadságuktól 's a' szabad sőtől megfosztattak. A' zendülés elnyomása után a' háboru Ferdinand és Zsigmond közt változó szerencsével folyt.

Ennyi polgári viszályok közepette a' valóság dolgában is nagy változások történtek. Ugyanis: Luther Márton új tanítását, mely már II. Lajos idejében kezdett terjedni, az egész szász nemzet bevette 1545-ben. Calvin János újításai pedig 1564-ben a' nagyenyedi gyűlésben fogadtattak el; végre ugyanezen időben veték el magvait az egységhitnek (unitaria vallás) Blandrata György, és Davidis Ferencz.

Ferdinand halála után Zsigmond, Miksa

magyar királylyal a' háborut hat évig folytatta változó szerencsével, mig végre 1571-ben illy békeségre léptek: 1-ör. Hogy Zsigmond a' magyar királyi czimről lemondván, fejedelmi czimmal elégedjék meg, 's Marmaros, Bihar, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyéket holtig birja, Erdély pedig holta után örökösire szálljon. 2-ör. Ha a' török által Erdélyből kiűzetnék, az opoli herczegségbe vonuljon, 's ha örökös nélkül halna meg, szabadjon az erdélyieknek tetszésök szerinti fejedelmet választaniok. 3-ör. A' békekötés megerősítéseül a' császár egyik onokaleányát vegye nőül. — Ezek után, midőn kevéssel holta előtt a' marosvásárhelyi gyűlésben az egységhitűeket (unitariusok) bevételni parancsolta, örökös nélkül elhunyván, a' majd két századig virágzó Zápolya nemzetséget magával a' sirba vitte; eltemetteték Gyulafejérvártt, 1571-ben.

II.

Somlyai BATHORY ISTVÁN.
1571-től egész 1576-ig.

Zápolya Zsigmond halála után Báthory István nyeré el a' fejedelmi méltóságot. De alig hogy fényes hivatalát elfoglalta, már is Békesy Gáspárban engesztelhetlen ellenére talált. Ez ugyanis fölötte fájlalván, hogy az erdélyiek őt

elmellőzték, Zápolya Zsigmond minden kincseit Fejérvárról elorozván, magát Fogaras várába vonta. 'S midőn sem barátai kérelmökre, sem Báthory fenyegetéseire nem hajolna, Fogaras várában a' tartományi katonaságtól olly keményen ostromoltatott, hogy a' vár megtarthatása felől kétségbeesvén, az összegyűjtött kincscsel együtt elillanna Bécsbe, Miksa császárnál menedéket keresendő. Gyulay Pál, a' tartományi katonaság vezére az elfoglalt várat Báthorynak adta át, ki a' megyesi hongyülésben Békesyt pártütőnek nyilatkoztatta.

Azalatt Békesy, a' császár kegyét megnyervén, Báthory ellen segedelmet kapott, 's azzal Erdélybe rohanván Radnótig nyomult. Báthory a' szászokkal, a' székelyek nagy részével, 's a' nemességgel Békesy seregeit megvervén, Szentpálnál futásra kényszeríté, táborát minden egyéb hadi műszereivel elfoglalván. A' megfutamlott Békesy Ungvárra vette magát, a' pártütő székelyek pedig részint száműzettek, részint fűleik 's orruk csonkításával büntetettek. — Végre, miután Henrik, lengyel király eltávozta után a' lengyel királyság megürült, azt a' krakói országgyűlésben Báthory István nyere el; ki is Erdélyt Kristóf testvérének kormányzására bizván, Lengyelhonba költözött, 's ott király-

KFb máj.

nak koronáztatván, tíz évi dücsöséges országlása után megholt, 1586-ban.

III.

BÁTHORY KRISTÓF.

1576-tól egész 1581-ig.

Báthory Kristóf, István testvérének tanács-lata 's az erdélyi országnagyok megegyezése következtében fejedelmül választatván, fő gondját a' katholika vallás visszaállítása — 's terjesztésére fordítá; mit hogy annál könnyebben végrehajthasson, 1579-ben a' Jézus társasága papjait befogadta, 's István testvére adománylevelénél fogva Kolozsmonostoron számukra lakhelyet engedvén, a' nemes ifjuság nevelésére növeldéket (Convictus, és Seminarium) alapita. — 1580-ban István testvérének az oroszok ellen segítséget küldött, Kornis Gáspár, és Károlyi István vezérletük alatt, kik északon a' magyar nemzetnek fényes dicsőséget szereztek. — 1581-ben Kolozsvárra hongyulást hirdetett, mellyben folytonos betegeskedése miatt hivataláról lemondván, az országnagyok kilencz éves Zsigmond fiát választák fejedelmökül. Megholt 1582-ben; hült tetemét István testvére Gyulafejérvárra fejedelmileg temetteté el.

*1575
jul. 9*

*24. júl.
1581.
39. júl.*

IV.

BÁTHORY ZSIGMOND.

1581-től egész 1599-ig.

A' gyenge korú Zsigmond 1581-ben fejedelemnek választatván, István lengyel király melléje Kendy Sándort, Zsombory Lászlót, és Kovacsóczy Farkast rendelé gondviselőkül; de mivel ezek egymás közt meg nem egyeztek, 's gyakori távollétök miatt az országos ügyek folyamat akadályozták, István helyettök Géczy Jánost választá Zsigmond gyámnokaúl 's Erdély kormányzójául, ki a' gyenge fejedelmet a' katholika vallásban, 's egyéb szükséges tudományokban jelesen kitaníttatván, Erdélyt békeségben kormányozta. Zsigmond 16 éves korában Géczyt magától eltávolítván, maga vevé át a' kormányt, 's minthogy keresztény létére a' török zultán barátságával élni nem akart, a' Gyulafejérvárra egybehítt ország rendei előtt érzelmeit nyilvánította; kik midőn a' zultán barátságáról lemondani nem akarnának, Kendy Sándor vezérlete alatt Zsigmond ellen összeesküvén, a' tordai gyűlésben elhatározták, miszerint a' fejedelem vagy megölessék, vagy fogva Konstanstinápolyba vitessék.

Azonban a' fejedelem erről Hutter Albert,

szebeni királybíró által tudósíttatván, Kővárba vonta magát; a' kijátszott rendek pedig Zsigmondot követség által visszahívták, ki is a' kolozsvári gyűlésben megjelenván, az összeesküdtek közül tizenhármát végeztetett ki, ezek közt Báthory Boldizsár onokatestvérét is. Azután 1595-ben Rudolf császárral szövetségre lépett illy föltételek alatt: 1-ör. Hogy Erdélyt Magyarhon egy részével, 's a' törököktől elpártolt Moldvát 's Havasalföldet védelmi joggal Zsigmond bírja. 2-ör. Szükség esetében őt Rudolf a' törökök ellen segítse, 's ha ezek őt a' fejedelemségtől megfosztanák, tisztességes eltartásáról gondoskodjék. 3-ör. Ha örökös nélkül halna meg, a' fejedelemség Rudolfra szálljon. Végre 4-er Rudolf neki az austriai házból nőt adjon. — E' föltételek szentesítése után Zsigmond Mária Krisztinával, Károl stajer herczeg leányával Gyulafejérvárra egybekelt.

Azalatt Szinán török basa a' Zsigmond engedelmességére hajolt Moldvát 's Havasalföldet visszaszerzendő, seregét Havasalföldre szállítá. De a' fejedelem a' moldvai 's havasalföldi vajdákkal egyesülvén, Szinán seregét fölkonczolta, Bukarestet 's Tergovistet elfoglalván, 's a' vitéz székelyeknek, kik közül Kornis Farkas vezérlete alatt 24,000-en vettek részt e' győze-

delemben, régi szabadságukat visszaadván; de a' mellytől uraikali czivódásuk miatt ismét megfosztattak.

1596-ban III. Mahomed török zultán Moldva és Havasalföld visszafoglalására nagy számú sereggel vonult Erdély felé; melly hirre a' fejedelem megrettenvén, Prágába ment Rudolfhoz, Erdélyt neki átengedni szándékozván; de ajánlata el nem fogadtatván visszatért, és seregével Eger felé sietett, Miksa főherczegnek a' törökök ellen segítségére leendő. A' harcz először szerencsésen folyt; mert a' törökhad Keresztesnél megveretvén futásnak indult; de midőn a' magyarok a' zsákmányolásnak mohón esnek, a' törökök reájok rohanván, a' győzedelmet kezeikből kiragadják.

Jövő évben ismét Rudolffhoz menvén, Erdélyt másodizben ajánlá neki. Ez a' fejedelemnek az elvállalt Erdély helyett az opoli herczegséget, 's 50000. aranyat ada. Zsigmond nőjét Kövárban hagyván, Sléziába költözik; Rudolf pedig a' fejedelemség igazgatására császári biztosokat rendele. — Azonban Zsigmond nem sokkal lakta az opoli herczegséget; mert midőn meghallá, hogy a' Magyarhonban tüzesen folyt törökháború által az erdélyiek is nyomatnának, 's hogy Miksa főherczegtől semmi segítséget sem

várhatnának, titkon visszatért Erdélybe, 's a' tordai országgyűlésben leginkább Bocskay István közbenjárása által a' fejedelemséget visszanyeré **1598-ban.** Azután követei által mind Rudolfot megengesztelni, mind a' török zultán kegyét megnyerni iparkodék; de a' követség kimeneteléről kétségeskedvén, szándékát megváltoztatta, 's a' fejedelemség átvételére Báthory Endre bátyját, vármi püspök 's bibornokot hitta meg Lengyelhonból, kinek Erdélyt olly föltétel alatt engedé át, hogy neki évenként **24,000. aranyat** fizessen. — Ezen egyezkedés után Mária nőjét Stájerbe visszaküldvén, Lengyelhonba költözött.

V.

BÁTHORY ENDRE.

1599-ben 8 hónapig.

Báthory Endre bibornok a' fejedelemséget csak 8 hónapig birhatta; mert Mihál, havasalföldi vajda, Hutter Albert, szebeni királybirótól ösztönöztetvén, Erdélybe rohant, 's a' fejedelmet Szeben 's a' Verestoronny közt megtámadta. Báthory a' sokkal nagyobb erőnek engedni kénytelenítettvén, a' csatátérrel század magával elfutott, a' székelyeknél menedéket keresendő; de ezek Ördög Balázs vezérlete alatt Báthory kíséretét részint leölvén, részint elfogván, őt ma-

gát is, midőn a' csiki erdőkben bolyongna, meggyilkolták, 1599-ben. — Levágott fejét Gyulafejérvárra vivék Mihál vajdához, ki azt egyéb testével együtt tisztességesen eltemetteté.

MIHÁL vajda, a' bibornok meggyilkoltatása után 1599-ben a' Rudolf császár részére elfoglalt Erdélyt öldöklések, gyujtogatások, rablások, és siralmas pusztítások közt kezdé kormányozni. Báthory Zsigmond részint bátyja megöletését bosszulandó, részint Mihál vad kegyetlenségét fékezendő kijött ugyan Lengyelhonból, de Miháltól legyőzve, visszavonulni kénytelenített. Zsigmond megveretése után Erdély két férfi zsarnoksága alatt nyögött, t. i. Mihál vajda, és Basta György, császári vezéré alatt. Minthogy azonban e' két zsarnok egymás közt meg nem egyezhetett, Basta a' császár hadát az erdélyi főrendekével összezsarolván; Mihált Miriszlónál megveri, 's az országból kiűzi. De mivel az erdélyiek sorsa Mihál elűzetése után semmivel sem javult, Rudolffhoz új fejedelmválasztás végett követeket küldének. Azalatt Báthory Zsigmondot ismét megválaszták fejedelmököül, a' ki rövid idő múlva 35,000 fegyverrel megérkezvén, Goroszlónál tábort ütött, 's ott Basta és Mihállal, ki a' császár kegyét ismét megnyeré, olly szerencsétlenül harczolt, hogy

seregéből 10,000-et vesztvén, a' veszélyből maga is alig menekülhetett. A' győztes vezérek Erdélyt ismét hatalmuk alá hódítják; de a' régi gyűlölség 's egyenedség köztük megújulván, Basta Mihál vajdát Tordánál megöleti.

Báthory Zsigmond a' megengesztelt Rudolftól 50,000 aranyat nyervén, 's Erdélyt Bastának engedvén, Csehországba költözött, a' hol nyughatatlan életét 1613-ban bevégezte.

Igy Erdély Basta kezére kerülvén, midőn vad kegyetlenségével fölragyni nem akarna, azt vitte véghez, miszerint az erdélyiek Rudolftól elpártolván, török segítség által Székely Mojzset választanák fejedelmököül.

SZÉKELY MOJZSES a' török zuftántól sereget kapván, Gyulafejérvárt, Szebent, Kolozsvárt más jeles városokkal csakhamar hatalmába hódítja; de midőn Brassót szándékozik ostromolni, Raduly havasalföldi vajda, Bastától megkérve, Mojzses hadát megtámadja, 's annak nagy részét fölkonczolván, őt magát is megöli, 1603-ban.

E' harcz után Basta Erdélyt ismét elfoglalta ugyan Rudolf számára, de nem sokáig bírhatta; mert midőn a' ragományokhoz szokott katonáit nem fékezhette, Erdély kormányzását tíz férfiból álló testületre bízván, Magyarhonba költözött, miután őt Rudolf főhadí vezérnek ne-

vezé ki. — A' javaiktól megfosztott erdélyiek, elnyomott állapotukon segitendők, Bocskay István nagyváradi főparancsnokhoz mentek, őt a' fejedelemségre meghivandók.

VI.

BOSCKAY ISTVÁN.

1605-től egész 1606-ig.

Bocskay István látván, hogy az erdélyiek Basta kegyetlensége miatt Rudolf császártól elidegenedtek, a' határőrseregek kapitányait a' maga részére édesgetvén, Barbiánót, a' császári sereg vezérét megtámadta, 's őt megvervén Tokajig, innét Kassáig üzte; melly győzedelme által felső Magyarhon nagy részét magához vonta. Rudolf Bocskay ellen Bastát küldé, ki 1605-ben Edelénynél Bocskay seregét szétvervén, az erdélyieket ismét Rudolf hűségére birta. De mint-hogy a' kirablott honból pénzt nem szerezhelvén, katonáinak a' zsoldot megfizetni képes nem lenne, ezek többnyire elszéledvén, Basta kevés embereivel Erdélyből bátorságosb helyre vonta magát.

Bocskay ez alkalommal élvén, ugyanazon évben Erdélyt seregével megszállá, 's a' megyesi hongyülésben fejedelemmé tétetvén, a' török zultán követe által is megerősítettett. Azután Erdély kormányzását Rákóczy Zsigmondra

bizván, visszatért Magyarhonba, 's annak felső részét a' bányavárosokkal együtt Pozsonyig hatalma alá hódította. Innét Budára érkezvén, Mehmet török vezér őt koronával megajándékozván, magyar királynak kiáltá ki. A' fejedelem az ajándokot elfogadta ugyan, de királyi czimmel élni nem akart.

Rudolf a' keresztény honfi vérontástól ir-tóztván, 's a' maga erejében sem bizván, Mátyás testvére 's Illésházy István közbenjárása által a' fejedelemmel Bécsben 1606-ban illy békeségre lépett: hogy 1-ör. Bocskay Erdélyt, 's Magyarhon hét vármegyéit a' tokaji várral birja; ha pedig örökös nélkül halna meg, az említettek Rudolfra szálljanak. 2-ör. Bocskay az elfoglalt részeket Rudolfnak visszaadja. 3-ör. A' protestansoknak szabad vallási gyakorlat engedjessék. — E' békekötés után a' fejedelem nem sokára Kassára menvén, mint mondják, beadott méreg által fosztaték meg életétől. Eltemettetett Gyulafejérvárt.

VII.

RÁKÓCZY ZSIGMOND.

1607-től egész 1608-ig.

Bocskay halála után az országnagyok Kolozsvárra egybegyülvén, a' bécsi békekötés da-

czára Rákóczy Zsigmondot kiálták ki fejedelmökül. 'S ámbár ez agg kora 's betegeskedése miatt a' fejedelemséget elvállalni vonakodnék; mégis az ország nagyaitól rábíratta, a' fejedelmi esküt letévé, a' török zultántól is megerősítetvén. — De midőn észrevevé, miszerint Báthory Gábor igen vágyakodnék a' fejedelemségre, ezt az erdélyiek megegyeztükkel vágytársának engedvén, Magyarhonba költözött, hol Felső-Vadász nevű jóságában ez élethől kikölközék 1608-ban; eltemették Szerencsen; magán után hagyván György, Zsigmond, és Pál fiait,

VIII.

BÁTHORY GÁBOR.

1608-tól egész 1613-ig.

Báthory Gábor a' fejedelmi székbe igtatván, fajtalan élete, 's kegyetlensége által az erdélyieket csakhamar elidegeníté magától. 'S midőn némelly nagy méltatlanságokat szenvedett főurak ellene összeesküdtek, a' fejedelem szándékukat megtudván, az összeesküvést Kornis György és Boldizsár kivégeztetésével elnyomta ugyan; de a' többi összeesküdtek II. Mátyás császárhoz vették magukat, a' fejedelem ellen panaszt emelendők. Ezenkívül, midőn a' szász nemzetet fölülte sanyargatná, a' brassaiak Veisz

Albert bírájuk alatt ellene fölzendültek, és Ráduly, havasalföldi vajdát segítségül híván, a' fejedelem hadát Brassó alatt megverték.

Mátyás a' történekről értesülvén, Erdély meghódoltatására Forgács Zsigmondot számos hadakkal küldé Erdélybe, a' ki több várakat kezére kerítvén, a' fejedelmet Szebenbe szorította; de ez tatár és török segítséggel Forgács seregét Erdélyből kiüzte. 'S minthogy az elfoglalt városok, főleg pedig a' brassaiak iránt iszonyú kegyetlenséggel viseltetett, 's ez által mindnyája gyűlölségét magára vonta, gonosz tetteit kimentendő, Géczy Endrét, kiben legtöbb bizalmat helyezé, a' török zultánhoz küldé; — de Géczy a' helyett, hogy őt kimentené, gonoszságai miatt bevádolta. — Azalatt Bethlen Gábort is elidegeníté magától, 's midőn őt halálra keresteté, Bethlen életét megmentendő a' törökökhöz szaladott. A' zultán a' történeket megértvén, Báthoryt a' fejedelemségtől megfosztván, helyébe Bethlen Gábort nevezteté ki. Bethlen török sereggel visszatérvén, a' fejedelmet Erdélyből kiüzi; a' ki Nagyváradra futván, Mátyáshoz folyamodik, 's midőn az új fejedelem 's törökök ellen megígért segítség után várakozik, Szilasy János, és Ladányi Gergely ellenségitől, midőn a' fürdőből haza kocsizna, kivégeztetik 1613-ban;

eltemettetik Ecseden. — Báthory Gáborban a' hires Báthory nemzetség elenyészett.

IX.

Iktári BETHLEN GÁBOR.

1613-tól egész 1629-ig.

Bethlen Gábor 1613-ban a' kolozsvári gyűlésben fejedelmül választatván, 's a' török zultántól megerősítettén, ennek hála fejében Arad, Lippa, és Boros-Jenő várakat engedé át, 's a' zavart állapotban talált Erdélyt a' megyesi gyűlésben jó rendbe hozta.

II. Ferdinánd császár ellen három izben fogott fegyvert szerencsés kimenetellel. Az első háborúra 1619-ben a' cseh és magyarhoni protestansoktól ösztönözöttén, 18,000-ből álló válogatott sereggel indult Magyarhonba, 's annak nagy részét Pozsonynyal elfoglalván, a' magyar koronát az ország egyéb diszjeleivel együtt hatalmába keríté; sőt a' következő évben oda vitte a' dolgot, miszerint a' besztérczebányai gyűlésben magyar királynak választatnék, mindazáltal a' koronát fejére tétetni nem engedé. A' hosszas harcznak 1621-ben a' nikolsburgi béke vetett véget; melly szerint a' fejedelem a' koronát visszaadván, Szatmár, Sza-

bolcs, Ugocsa, Bereg, Zemplén, Borsod, és Abaúj vármegyéket Kassa városával, továbbá az opoli és ratibori herczegségeket birja.

Azonban Bethlen a' hadi költségek megtagadását, 's a' protestansok üldöztetését adván okúl, a' békét rövid idő mulva fölbontotta, 's 1623-ban Morvát és Ausztriát tüzzel vassal pusztítván, Bécs külvárosait is rettegéssel tölté meg; de Ferdinánd Ecsed várát Bethlennek örökösén átadván, a' békét ismét helyreállította 1624-ben.

1627-ben a' cseh és német protestansoktól megkérétván, Ferdinánd ellen harmadszor is fegyvert ragadott; de Ferdinánd őt harmadszor is békére birta; mellyet azonban a' fejedelem nem sokáig élvezhetett; mert 1629-ben vízkór-ságba esvén, miután Katalin nőjét, a' brandeburgi választófejedelem leányát az erdélyi rendek által fejedelemnőnek választatta, meghalt; eltemettetett Gyulafejevárt.

E' kegyes fejedelem a' tudományok gyarapítását, és terjesztését szíven hordozván, Gyulafejevárt reformatus főtanodát alapított, melly később Nagy-Enyedre tétetett át.

X.

Brandeburgi KATALIN.

1629-től egész 1630-ig.

Brandeburgi Katalin, Bethlen Gábor, erdélyi fejedelem nője, férje halála után a' gyulafejérvári gyűlésben fejedelemnőnek választatván, melléje az országos ügyek elintézésére Bethlen István, Gábor öccse kormányzóul, 's 12. férfiből álló kormánytanács rendeltetett. De midőn az erdélyi rendek közül a' fejedelemségre többen vagyódnának, az asszonyi ingatag kormányt csakhamar megunták; főleg, midőn észrevevék, miként ő a' katolikuskoknak kedvezvén, maga is a' katolika vallásra térni, Csáky Istvánnal házasságra lépni, 's őt a' fejedelemségre emeltetni szándékoznék, mellynek kivitele végett Konstanczinápolyba a' zultánhoz már követeket is küldött.

De midőn titkos akarata a'.rendek 's kormánytanács fűleibe ment, a' Megyesen tartott országgyűlésben a' fejedelemnő iránti vélemény két részre oszolván, a' rendek annyira meghasonlottak egymás közt, miszerint kevésben múlt, hogy egymás ellen fegyvert nem rántottak. Katalin a' zavaroknak véget vetendő, a' kolozsvári gyűlésben a' fejedelemségről lemondván, a' fér-

jétől neki hagyományozott magyarhoni jószágába költözött; de ezt eladván, 's a' katolika vallást fölvevén, honába visszatért, 's 1640-ben Ferencz Károl, szász herczeggel házasságra lépett.

XI.

BETHLEN ISTVÁN.

1630-ban, 1 hónapig.

Katalin eltávozta után Bethlen István, Bethlen Gábor testvére kormányzóul rendeltetvén, midőn az országnagyok általi megválasztatása felől kétségeskednék, István fiát, és Zolyomi Dávidot Rákóczi Györgyhez utasítá Sárospatakra, neki mind a' maga, mind az országnagyok részéről a' fejedelemség elnyerésére biztos reményt nyújtandó. Azalatt Bethlen csakugyan fejedelemnek választatik, 's tettét megbánva, követeit visszaidézte; de a' fejedelemségre hívott Rákóczy Nagyváradra érkezvén, az országnagyokat részint ígéretek, részint gazdag ajándékok által új fejedelemválasztásra birta; kik 1630-ban Segesvárra gyűlvén, Rákóczy Györgyöt fejedelemnek kikiálták; 's így Bethlen Rákóczynak engedni kénytelenítettvén, Ecsed jószágába költözött; hol magános életét 1648-ban végzé.

XII.

I-ső RÁKÓCZY GYÖRGY.

1630-tól egész 1648-ig.

Rákóczy György, Zsigmond fia, a' segesvári gyűlésben fejedelmül választatván, Zolyomi Dávidot, ki őt a' fejedelemség elnyerésében hathatósan segíté, nemcsak Háromszék főparancsnokává tette, hanem egyszersmind jószágokkal is megajándékozta; ifjabb Bethlen Istvánt pedig hasonló szolgálata miatt megdicsérvén, nagy reményekre jogosította. — De Zolyomi a' fejedelem kegyéből csakhamar kiesett; mert midőn fölfuvalkodottságában az alsóbb rangú nemeseket mód fölött sanyargatná, Rákóczy őt örökös rabul Kővárba vitette.

II. Ferdinánd császár Rákóczy választatását törvényesnek elismerni nem akarván, Eszterházy Miklós nádort küldé ellene; de a' fejedelem a' nádor seregét visszavervén, Ferdinándot arra kényszeríté, miszerint őt Erdély fejedelmének ismerné.

Nem sokára egy más bajba keveré őt Bethlen István, a' volt erdélyi kormányzó. Ez t. i. Péter fiának egy esetleges gyilkosság miatti halálra üldöztetését, de főleg a' fejedelemségből kizáratását fájlalván, a' török zultánhoz folyamodott segítségért; de a' fejedelemtől Szalontá-

nál legyőzetett. A' zultán e' harc után Rákóczyt vitézsége miatt a' fejedelemségben megerősítvén, Bethlent vele kibékeltette.

Alighogy a' béke helyreállt, már is némmelly magyarhoni protestansoktól, elnyomott szabadságuk, 's lefoglalt egyházaik visszanyerése végett, fegyverre szólíttatott; ki is a' svédekkel szövetségre lépven, III. Ferdinánd császár ellen 1644-ben hadat indított, 's felső Magyarhon nagy részét meghódítván, Brünt, Morvaország fővárosát ostrom alá vette. Ferdinánd, mivel a' Némethonban dúló 30. éves háború hadi erejét megosztá, Rákóczyval békére lépett; melly szerint a' protestansoknak szabad vallási gyakorlatuk, 's 90. egyházaik visszaadatván, Rákóczynak a' Tisza környékén fekvő hét vármegye holtíglan, Tokaj és Regécz várak pedig örökösen engedettek át.

Végre, miután Ulászló halála után a' lengyelhoni királyságot tömérdek költséggel elnyerni törekszik, a' halál őt 1648-ban kiragadja. Eltemettetett Gyulafejérvártt.

XIII.

II-ik RÁKÓCZY GYÖRGY.

1648-tól egész 1657-ig.

II-dik Rákóczy György, első Rákóczy

Györgynek fia, még atyja életében fejedelemtől választatván, 1648-ban az erdélyi fejedelemség igazgatását átvette, 's azonnal megküldvén a' török zultánnak a' három év óta elmaradt adót fejedelmi ajándékokkal, olly kedvességet nyert a' zultán előtt, hogy ez őt nemcsak a' fejedelemségben megerősítné; hanem egyszersmind Moldva és Havasalföld vajdáját is hatalma alá rendelné. Ezen hatalmánál fogva megtörte, 's méltóságától megfosztotta Bazilt, az ellenszegülő moldvai vajdát, helyébe ennek korlátnokát Istvánt helyheztetvén, kit a' zultán is megerősített hivatalában. Később pedig a' havasalföldi vajdát Konstantint, ki az ellene támadt pártosoktól fogságba tetetett, kiszabadítván, előbbi hivatalába visszaállítá. Melly tettei által mind az erdélyiek, mind a' külhatalmasságok előtt nagy tekintélyt szerzett magának.

Azonban Rákóczy szerencséje nem sokára hanyatlani kezdett. Ugyanis: Gusztáv Károli svéd király, Kázmér János lengyel király ellen támadván, mind a' kettő kíváná a' fejedelmet frigyesül megnyerni; amaz egész Lengyelhont ajánlá neki; ez pedig halála után a' fejedelemtől Ferencz nevű fiának ígéré a' lengyel koronát, úgy mindazáltal, ha a' katolika vallásban neveltetnék.

'S ámbár Ferdinánd császár, 's a' török zultán Rákóczyt a' svédekkel kötendő szövetségről letiltani törekvének; mégis ő, megvetvén ezeknek ellenkezésöket, 50,000-ből álló sereggel Lengyelhonba sietvén, a' svédekkel egyesült, 's Krakót elfoglalta; azonban III-dik Friderik, dán király, a' svéd haderő távollétét hasznára fordítandó, 's az egykor lefoglalt tartományait visszaszerzendő, váratlanul háborút üzent a' svéd királynak. Gusztáv tehát Svédhont a' dánok ellen oltalmazandó, egész hadi erejét a' dánok ellen fordítá. Így Rákóczy, frigyesétől elhagyatván, 's a' lengyelektől körülvéttétvén, olly szoros helyzetbe jutta, hogy gazdag zsákmányait visszaadni kénytelenítettvén, csak könyörgeések 's nagy ígéretek mellett vásárolhata tőlük békét, 's hazamenti szabadságot.

Így a' lengyelek engedelmeiből kevesed magával a' havasokon nagy ügygyel bajjal átvergődvén, Ecsedre ment nőjéhez nem kis gyalázzattal. Hátramaradt serege pedig a' tatároktól megtámadtatván, részint lekonzultatott, részint fogságba hurczultatott; kik közt Kemény János, Apafy Mihál, 's több más előkelő nemes férfiak valának.

Nevekedett Rákóczy szerencsétlensége az által is, hogy a' lengyelek a' tőle okozott mélt.

talanságokat megboszulandók, Rákóczy jószágaira rohantak, egész Sárospatakig mindent tűzzel vassal elpusztítván. — Végre Rákóczy szerencsétlensége tetőpontját is elérte; mert a' zultán őt engedetlensége következtében fejedelmi méltóságától megfosztván, helyébe mást választani parancsolt.

XIV.

RHÉDEY FERENCZ.

1657. és 1658-ban 3. hónapig.

Miután az erdélyiek a' török zultán ama kemény parancsát vették, miszerint Rákóczy helyébe haladék nélkül új fejedelmválasztáshoz fognának, ezek Gyulafejérvárt egybegyülvén, 1658-ban közakarattal Rhédey Ferenczet, marososi főispánt kiálták ki fejedelmököül; kinek választásába Rákóczy is beegyezett olly föltétel alatt, hogy ha a' török udvart maga iránt megengesztelné, Rhédey a' fejedelemséget neki ismét átadná. — Eltávozott tehát Rákóczy Erdélyből magyarhoni jószágai, 's onnét munkálkodott a' zultán megengesztelődését követeli által megnyerni. De midőn ennek kegyét sem kérelmei, sem ajándékai által meg nem nyerhetné, 's midőn tudára esett, miszerint Nagyvárad és Boros-Jenő várnagyai vonakodnának

az új fejedelemnek hűséget esküdni, 1658-ban fegyveres erővel jött Erdélybe, 's a' Megyesen összesereglett rendeket arra kényszeríté, miszerint Rhédeyt elbocsátván, őt újra fejedelmökönek ismernék.

A' zultán a' történeteket megtudván, parancsot ada a' budai basának, hogy Rákóczyt Erdélyből üzné ki; de ez a' basa seregét Lipánál tönkre verte. E' miatt a' zultán haragra lobbanva, Erdély pusztítására nemcsak a' tatárokat, a' moldvai 's havasalföldi vajdákat küldé; hanem maga is a' nagy vezér által száz-ezernyi hadsereget indíta meg. Rákóczy e' hirre megrettenvén, kénytelen vala magát az erdők 's bérczek rejtekibe megvonni; mi alatt a' vad ellenségek irgalom nélkül Erdélynek esvén, mindent, mi utjokban volt, siralmas pusztaságra változtattak. Hamuvá tették Gyulafejérvárt a' fejedelmi palotával, szentegyházzal, 's a' Bethlen Gábortól alapított gazdag könyvtárral; továbbá számos helységeket fölégetvén, mintegy százezerre menő lakost részint leöldöstek, részint sanyarú rabigába hurczoltak magukkal tömördek zsákmánnyal együtt.

Az erdélyi rendek illy szorult 's inséges állapotukban Barcsay Ákos követük által kegyelemért folyamodtak a' nagyvezérhez, a' ki

Boros-Jenőt, Lugost, és Karansebest már hatalma alá hódította. A' nagyvezér kész vala az erdélyieknek megkegyelmezni, de azon föltétel alatt, hogy az évi 15,000. aranyból álló adót nagyobbítsák, 's Barcsay Ákost ismerjék el fejedelmökül. — Az erdélyiek e' súlyos föltételt elfogadván, a' nagyvezér Barcsayt török sereg kíséretében Erdélybe küldi, 's a' temesvári basának parancsolja, hogy őt Rákóczy ellen védelmezze.

XV.

BARCSAY ÁKOS.

1658-tól egész 1660-ig.

Barcsay Ákos, Hunyad vármegye főispánja, 1658-ban a' segesvári országgyűlésben fejedelemmé tétetett; de hivatalát csak rövid ideig viselte, és szomorú kimenetellel végezte. Mert a' nyugtalan Rákóczy a' fejedelemségből kiestét sajnosan vevén, mindent elkövetett, mi által egykori fényes állását visszanyerhetné. Ennélfogva Barcsayt üldözőbe vevén, a' fejedelemségbe erőszakkal kívánt bejutni. Barcsay önérejében nem bizván, a' temesvári basához szaladott, 's a' török zultántól Rákóczy ellen segítséget kért. A' zultán parancsára tehát a' budai basa haladék nélkül Erdélybe indulván, Rákóczy hadát Várhelynél megveri, 's őt Erdély-

ből kiűzvén, Barcsayt a' fejedelemségbe visszahelyezi; a' ki is török őrsereggel Szébenbe vonta magát.

Azonban alig távozott el a' török hadsereg, Rákóczy Barcsayt újra megtámadja, és Szebent megszállván, ostrom alá veszi. Hanem a' jövő évben a' budai basa nagy sereggel siet Erdélybe, 's Rákóczyval Gyalu és Fenes közt megütköztvén, seregét szétveri, Rákóczyt pedig halálos sebbe ejtven, Nagyváradra szalasztja, hol nem sokára meghalálozott. Testét Báthory Zsófia nője Sárospatakon temetteté el.

Rákóczy György halála után a' fejedelmi méltóság Ferencz fiát illette volna; de azt atyjának szomorú esete miatt nem gyakorolhatván, 's csak a' pusztá fejedelmi czimmel megelégedni kénytelen lévén, Erdélyből Sárospatakra vette lakását; a' hol Zrinyi Péter, horváthországi bánnak Ilona leányát nőül vevén, csendesen nyughatott volna a' magyar korona alatt; de Vesselényi összeesküvése a' király ellen, mellyben ő is részt vett, főbenjáró veszélylyel fenyegeté őt, a' mellyből mindazáltal Báthory Zsófia édes anyja kérelmire nagy nehezen kiszabadult ugyan; de váltságaul trencséni birtokait a' királynak átengedni, váraiba német őrseregeket bocsátni, 's 400,000. forintot fizetni kénytele-

nittetett. Mindezek teljesítése után 1677-ben magános életét bevégezte, maga után hagyván Juliána, és Ferencz magzatit.

XVI.

KEMÉNY JÁNOS.

1660-tól egész 1661-ig.

Kemény János, Rákóczy György főhadvezére, a' tatárfogságból rokon által kiváltatván, Magyarhonba költözött; a' honnét Rákóczy pártjától, különösen pedig a' székelyektől, kik mind Barcsaynak változó elméjét, mind a' török uralmat megunták, az erdélyi fejedelemségre hivatott. Ő tehát Erdélybe jöven kihirdetése, miként nem az uralkodásvágyat, hanem a' törökzsarolás által elszegényedett hon megszabadítását tűzte ki céljául; 's így nemcsak Barcsay főtanácsnokit nyéré meg részére; hanem magát Barcsayt is könnyen rávette, miszerint a' rendeket a' neki letett eskü alól föloldaná, 's a' várakat az ő hűségére bizná.

Kemény Barcsaytól mindezeket megnyervén, fejedelemnek választatik, 's midőn megerősítését a' török udvartól kérné, ez nem-hogy kívánságát teljesítné; hanem inkább sürgetve követelése tőle, hogy a' fejedelemséget Barcsay Ákosnak adná vissza. Kemény, hogy a' Barcsayaktól megszabaduljon, Andrást kivé-

gezteti; Ákost pedig, a' letett fejedelmet Görénybe zárátja; honnét midőn őt a' kővári fog-ságba hurczoltatja, kísérőitől az úton megöletik.

Minthogy pedig Barcsay Ákos meggyilkol-tatása miatt a' török udvarnál ellenséges indu-latot tapasztalt, ellene I. Leopold császárhoz folyamodott segítségért, magát 'sa' nemzetet ol-talmába ajánlván. Leopold Montekukuli vezérlete alatt 20,000. fegyverest küldé segítségére; a' ki Kolozsvárt, 's más főbb várakat német ör-sereggel megrakván, visszatért.

Azalatt a' törökök attól tartván, nehogy Leopold őket Erdély birtokától megfosztaná, Ali basa vezérlete alatt Erdélybe rontottak, 's Keményt kiűzvén, a' főuraknak parancsolják, mi-szerint Keményt méltóságától megfosztván, helyébe más fejedelmet választanának. De midőn a' főurak vonakodnának e' terhes hivatal elvállalni, a' szászok ajánlatára Abi basa Apafy Mihált nevezé fejedelmül 1661-ben, 's örsereget rendelvén számára, haza ment.

Azonban alig távozik Ali Erdélyből, Kemény azonnal néhány ezerből álló német 's magyar sereggel Apafyt megtámadván, Segesvárba szorítja. Melly hirre a' budai basa számos hadával Kemény ellen sietvén, ennek seregét Nagy-Szőllősnél fölkonczolja. A' megfutamlott Kemény lováról leesvén, eltipratott 1662-ben.

XVII.

I. APAFY MIHÁL.

1661-től egész 1690-ig.

Apafy Mihál, Kemény János szerencsétlen esete után, Leopold császárt arra kéré, miszerint őrseregeit Erdély ama váraiból, melyekbe magukat befészkeltek, parancsolná ki; de kérelme meg nem hallgattatván, a' török zultántól Kucsuk basa vezérlete alatt segítséget nyert, és Kolozsvárt, mivel itt vala a' császári őrseregnek legnagyobb ereje, ostrom alá vette. 'S minthogy a' kolozsváriak vitézül viselék magukat, a' törökök a' sikertelen ostrommal fülhagyván, a' védnélküli városok 's falvak pusztításához fogtak. Apafynak szive hazájának szomorú sorsán megesvén, a' zultánt követői által kéré, hogy Kucsuk basát Erdély további pusztításától tiltaná el; ki is 1663-ban a' fejedelemséget kirabolván, 's előbb nagy adót zsarolván visszavonult.

Ezek után Erdély nyugodt vala egész 1682-ik évig, melyben Tököly Imre Magyarhonban zendülést támasztott. Ennek Apafy Leopold ellen segítséget adott; de miután meghallá, miszerint Tököly török hadával együtt legyőzött, seregét visszahívta. — Később Károly lotharingi herceget, ki ausztriai sereggel jött Er-

délybe, barátságosan fogadta, 's Teleky Mihál tanácslatából 1687-ben Erdélyt Leopold császárnak ajánlá oly föltétel alatt, hogy ez Erdély jogait védelmezze, 's a' fejedelemségre nézve biztosítsa, melly ha kihalna, Erdély örökségi joggal Leopoldra szálljon.

A' következő évben gróf Karaffa Antal, a' császári sereg vezére, Apafyt 's a' rendeket arra birta, hogy a' török védelemről teljesen lemondván, az ausztriai őrsereget váraikba is fogadná bé. Ez alkalommal a' brassói polgárok fölzendülvén, tanácsnokaikat bebörtönözték, 's a' császár őrseregeit megtámadták. De gróf Veteráni, a' német katonaság főnöke, a' zendülést elnyomván, a' háborgókat a' császár' hűségére eskette. Megholt Apafy Fogarason, 1690-ben.

XVIII.

II-dik APAFY MIHÁL.

1690-től egész 1699-ig.

I-ső Apafy halála után a' rendek az új fejedelemválasztás iránt két pártra szakadván, némellyek Tököly Imre, mások a' már atyja életében megválasztott II. Apafy Mihál részére hajoltak; 's midőn Leopold császárnak ez ügybeni határozata után várakoznak, a' fejedelemségre vágyakodó Tököly, török és tatársere-

gekkel a' törösvári hegysszoroson Erdélybe nyomult; kinek Zernyestnél elébeállt ugyan gróf Teleky Mihál, az erdélyi hadak fővezére, 's Heiszler, a' császári sereg vezére; de a' kemény harcz alatt a' török sokaságtól körülvértetvén, Teleky elesett, Heiszler pedig vezértársival elfogatott.

E' nevezetes csata után a' rendeknek egy része az ifju fejedelemmel Kolozsvárra vette magát, és Bethlen Miklóst fölküldötte Bécsbe, hogy Apafynak fejedelemségében megerősítettéseért, 's hadi segítségért esedezzek; a' többiek Tököly meghívására Keresztényszigetre gyűltek, 's a' győzedelmes Tökölyt a' fejedelemségbe igatták. Azonban e' méltósággal nem soká élhetett; mert a' császári hadak vezére, Bádeni Lajos, csakhamar kiszorította őt Erdélyből; a' ki Havasalföldre szaladván, többször kísértett ugyan szerencsét; de Veteráni, a' császári őrsereg vezérének szemes vigyázata miatt semmi-re sem mehetett.

Erdély nyugalmának visszaállítása után, midőn Leopold látná, miszerint Apafy kiskorúsága miatt a' fejedelemség kormányára elégte lenne, a' már rég megigért oklevelet a' rendeknek leküldvén, a' fejedelemség igazgatására 12. férfiból álló kormánytanácsot rendelt,

's a' rendektől kormányzóul választott losonczy Bánffy Györgyöt megerősíté, 1692-ben.

Apafy, miután Bethlen Gergely leányát nőül vette, Bécsbe ment, 's fejedelmi méltóságát Leopold császárnak engedé át 1699-ben; a' hol római szent birodalombeli fejedelmi címét, 's évenként 10,000. forintot kapván, ~~1693-1711~~ 1711-ben örökös nélkül meghalálozott. Teste Almakéren temetteték el.

IV. KORSZAK.

Erdély fejedelmei
a' fölséges ausztriai házból,

I.

I. LEOPOLD.

1699-től egész 1705-ig.

Leopold Erdélyt Apafy Mihál lemondása után 1699-ben a' rendek megegyeztével átven, a' karloviczi békekötés erejénél fogva a' török udvart Erdélyhez igényt tartó jogairól végkép lemondani kényteté. — Az ifjabbik Rákóczy Ferencz által támasztott polgári háború alkalmával, mellyben az erdélyiek közül is sokan vettek részt, a' főurak 's a' királyi kormányszék Leopoldhozi hűségök 's állhatatossá-

guknak legszebb jeleit adák. Mert, miután Rákóczy a' császári seregeken Hunyad vármegyében, 's Bonczhidánál győzedelmeskedvén, magát Gyulafejérvártt fejedelemnek választatná, 's már 10,000-re menő serege egyéb helyeken kül Kolozsvárt is ostrom alatt tartaná, a' királyi kormányzék Szebenben gyűlést tartván, mindazon végzeményeket, mellyek Fejérvártt hozattak, érvényteleneknek nyilatkoztatta, 's az ausztriai háztól elpártoltakat fejök 's javaik elvesztésére ítélte. 1704-ben Rákóczy követői, miután báró Tige által Holdvilág falvánál, gróf Rabutin Lajos által pedig a' szebeni erdőnél, de főleg Kolozsvárnál megverettek, egy ideig nyugodtak valának. — E' nagy fejedelem, miután Erdély jólétét jövőre oklevele 's üdvös törvényei által biztosítá, 1705-ben életét végzé.

II.

I. JÓZSEF.

1705-től egész 1711-ig.

Midőn József, Leopold fia, Erdély kormányát átvette, úgy látszék, mintha az előbbi háborgós idők végkép elenyészvén, egy sokkal békésb időszak állna bé, 's a' csendzavarók közül igen sokan tértek vissza a' császár' hűségére. — Azonban a' körülmények csakhamar megváltoztak. Mert a' békétlenek mind Ma-

gyarhonban, mind Erdélyben több helyeket elfoglalván, Rákóczy 1707-ben Maros-Vásárhelyen gyűlést tartott, 's ismét fejedelemnek választatván, Erdélynek egészen új kormányrendszert adott.

A' királyi kormányzék, ámbár az ellenségtől Szebenben megszállva tartatott; mégis Rákóczynak mindazon határozatit, mellyeket a' maros-vásárhelyi gyűlésben alkotott, törvényteleneknek ítélvén, nyilvánosan megégettette, Rákóczy választatását pedig érvénytelennek nyilatkoztatta.

A' királyi kormányzéknek ezen elszánt cselekedete, valamint az ausztriai házhozi szilárd ragaszkodása Rákóczy követői közül számtalanokat vont a' császár részére. Rákóczy tehát Magyarhonba visszatérvén, 's ugyanazon évben Onodon gyűlést tartván, magát újra erdélyi fejedelemnek téteté. De a' napról napra nagyobbó császári sereg minden igyekezetét meghiúsította; mert az ellenfélen győzedelmet aratván, József ismét Erdély birtokába jutott. Rákóczy, dolgai sikeretlenségén elrémlvén, Lengyelhonba, innét Franciaországba vonta magát, és sok bolyongásai után végre Törökthonba ment, 's Rodostóban megholt 1735-ben. — József, mielőtt a' kívánt béke tökéletesen helyreállított, 1711-ben jobb létre szenderült.

III.

I. KÁROL.

1711-től egész 1740-ig.

Károly, Leopold fia, Erdélyt 1711-ben hatalmába vevén, a' királyi kormányzók elnökévé gróf Kornis Zsigmondot nevezé ki, 's királyi táblát alapítá. A' mind a' két magyar hazában folyt törökháborúban Károlyt az erdélyiek is sikeresen segíték; de ez még bé sem végeztetett, már ismét egy másik veszély fenyegeté Erdélyt. Ugyanis: a' tatárok mintegy 20,000-en rohantak a' radnai havasokon át Erdélybe, 's Besztercze vidékét tüzzel vassal pusztítván, Szatmár és Ugocsa vármegyék felé vonultak; de midőn keresztény rabokkal 's gazdag zsákmányokkal megrakodva Marmarosnak indultak, a' fölingerült lakosságtól körülvértetvén, minden ragdományaikat számos tatárlovakkal elhagyni kénytelenítették.

Ez időtől fogva Erdélyben a' legnagyobb béke uralkodott, 's hogy Károly a' közbátorságot jövődre nézve annál biztosabban föntartaná, Gyulafejevárt erős várfalakkal kerítetté be, mely aztán az ő nevére Károlyfejevárnak, továbbá a' kereskedés előmozdítására a' Verestorony melletti hegyszorulatokon át erős kőutat rakatott, mely szinte Károly utjának neveztetett. — Az

1722-ben tartott országgyűlésben a' rendek, Károly érdemeit méltányolva, az örökösödési végzeményt (Sanctio Pragmatica) elfogadták, mely szerint t. i. Károly az erdélyi fejedelemséget, fiu nem létében, az ausztriai házból született nőágra is kiterjeszté.

Kornis Zsigmond halála után, 1731-ben Erdély kormányzása gróf Vallis Ferencz főhadparancsnokra bízott; de 1734-ben gróf Haller János választották kormányzóul. — Végre, miután a' dicső emlékü fejedelem Erdély fölvirágzása 's jóléte eszközzésében számos érdemeket szerzett magának, 1740-ben élni megszűnt.

IV.

MÁRIA TERÉZ.

1740-től egész 1780-ig.

Mária Teréz, Károly leánya, Lotharingi Ferencz nője, atyja halála után a' nőörökösödési jog erejénél fogva az egész ausztriai birodalommal együtt Erdély kormányát is átvette, 1740-ben. Mindjárt uralkodása elején Europa hét hatalmas fejedelme ragadott Mária ellen fegyvert, nem akarván elismerni öröklési jogát; de Mária a' magyarhoni 's erdélyi vitéz seregeknek erélyes segítségök következtében, hatalmas elleneit az aacheni békekötés által veszélyes szándékkal fölhagyni kényszerítette.

A' megmentett fejedelemnő tele hálaérzettel hű magyarjai iránt, valóban anyai gonddal kezdé a' két testvérhon jólétét 's fölvirágzását előmozdítani. — Az érdemes férfiak jutalmául két diszrendet, ugymint: szent István, és Mária Teréz rendét alapítá; a' magyar nemesekből királyi testőrsereget, a' nemes ifjuság számára pedig Bécsben nevelőintézetet alkota; a' tanodákat az egész országban, 's a' kolozsvári nemes növeldéket jobb karba állítá, 's a' kegyesrend tagjainak fölügyelésére bizá. — Az adózási rendszert gróf Bethlen Gábor által kidolgoztatván, életbe lépteté; folytonos törvénykezési táblákat állita föl, 's Erdélyt 1765-ben Nagyfejedelemség czimével ajándékozta meg.

Gróf Haller János halála után kormányzóvá gróf Kemény Lászlót nevezé ki; de ennek lemondása után a' kormányzéki elnökséget a' tartományi főhadvezérek viselék. Ezek közül vala báró Bukov, kinek munkálata következtében a' határőrző székely katonaság fölállították, 1764-ben. — E' magasztos emlékü fejedelemnő, miután Erdélyt legnagyobb igazságszeretet, 's kegyességgel 40 évig igazgatta, 1780-ban mindenek közfájdalmára élni megszűnt.

V.

II. JÓZSEF.

1780-tól egész 1790-ig.

II. József, Mária Teréz fia, 1780-ban a' Nagyfejedelemség igazgatásához fogván, abban, valamint a' testvér Magyarhonban is lényeges változásokat tett, miután már 1773-ban Erdélyt beutazván, magának a' hon állapota, 's a' jobbágyság viszonyai felől bő ismereteket szerzett. — Ugyanis: elmellőzvé a' székelyek és szászok kiváltságait, valamint Erdély régi fölosztását, az egész Nagyfejedelemséget 11. vármegyére, 's ezeket 3. kerületre osztotta, ugymint: a' kolozsvári, fogarasi, és szebenire, melyek mindenikét egy királyi biztos igazgatására bizta; továbbá az örökös jobbágyságot eltörölvén, a' földesur 's jobbágyság közti munkarendszert (robotta) béhozta; az erdélyi korlátnokságot (Cancellaria) a' magyarhonival egybekapcsolta, 's a' királyi táblát Szebenből Maros-Vásárhelyre tette át. — A' vallási viszályokat megszüntetendő, a' vallási köztürelmi végzeményt kihirdettetvén, mind a' négy bevett vallásra nézve általános szabadságot engedett.

A' határőrző katonaságot a' hon védelmére elégtelennek tapasztalván, azt nagyobbítani törekvék; melly alkalommal a' pórolás, Hóra és

Kloska által föllázíttatván, a' nemesi javakat tűzzel vassal pusztítani, a' nemesek közül pedig számtalanokat meggyilkolni nem rettegtek mindaddig, míg lázító vezéreik székely katonák által elfogatván, Károlfejérvártt kerékben összetörtettek.

E' vésteljes időkben gróf Bánffy György kormányzó tudománya 's vitézsége a' nagyfejedelemnek segítségére, a' honnak pedig kimondhatlan hasznára volt. — Végre a' kiűtött török háború alatt egészségét gyengülni érezvén, nehogy az elégtelenséget okozott újításai miatt Erdélyt zavarban hagyja, minden rendelményit, a' vallási türelmet, a' jobbágyok szabad költözését, 's a' szerzetes rendek eltöröltetését kivéve, visszahuzván, földi pályáját 1790-ben bezárta.

VI.

II. LEOPOLD.

1790-től egész 1792-ig.

József elhunytával, testvére Leopold, Mária Teréz ifjabbik fia lépett az erdélyi Nagyfejedelemségbe 1790-ben. Ez a' zavarokat megszüntetendő, mindjárt uralkodása elején, József újításit megsemmisítvén, Erdély régi fölosztását, 's kormányrendszerét visszaállította; a' királyi kormányshéket Szebenből Kolozsvárra tette át, 's az 1791-ben Kolozsvártt tartatott hongyü-

lésnek a' Nagyfejedelemség bátorságára, 's az alattvalók jólétére hozott határozatit megerősítette. — A' József alatt kiűtött törökháborút a' sistenti béke által megszüntetvén, két évi uralkodása után meghalálozott, 1792-ben.

VII.

I. FERENCZ.

1792-től egész 1835-ig.

I. Ferencz, II. Leopold fia, a' Nagyfejedelemség kormányát átvevén, a' nemzetnek dicsőült atyjától visszaadott szabadságait újra megerősítette. — A' már atyja életében kitört huza-mos francziaháború folytatására az erdélyiek is tetemes katonaság, hadi költség, és élelemmel segíték kegyes nagyfejedelmöket, a' melly háborúban a' vitéz székelyeknek ismét alkalmok vala Auszterlicz, Hanau, és Briennél bajnoki erejüket kitüntetni. — Az 1815-ben kiűtött éhség által sok ezren haltak el; mellynek megszüntével a' nagyfejedelem fölséges nője, Karolina Augusta Erdélyt látogatására méltatván, hű népétől örömittasan fogadtaték. — 1822-ben gróf Bánffy György kormányzó elhunytával, branyicskai báró Józsika János nevezteték kormányshéki elnökké. — Az 1831-ben dühöngő epemirigynek számosan levének áldozatai.

E' kegyes, és igazságszerető nagyfejedelm Erdélyt virágzóbb állapotba helyzendő, a' tudományok gyarapódását, 's a' nép iparát elősegítvén, 's a' kereskedés könnyítéseül ország-utakat rakatván, dicső uralkodása 43-dik évében boldogabb létre kötözött, 1835-ben.

VIII.

I. FERDINAND.

1835-től mostanig.

Erdélynek jelenleg dicsőségesen uralkodó nagyfejedelme FERDINAND, a' ki fölséges atyja Ferencz elhunytá után, 1835-dik év Martius 2-án vevé át többi örökös tartományival Erdélyt is. — Uralkodása harmadik évében; ugy-mint: 1837-ben Szebenbe gyűlést hirdetett, mellyben az országnagyok által kormányzókul kijeltek közül gróf Kornis Jánost kegyelmesen megerősíteni méltóztatott. — Az 1841-től egész 1843-ig báró Józsa János, teljes hatalmú királyi biztos alatt tartatott hongyülésben gróf széki TELEKY JÓZSEF ő kegyelmessége választatván Erdély kormányzójaül, 1842-ik év April hava 7-én fényes méltóságába ünnepélyesen béigtattatott.

